

РЕЦЕНЗИЯ

ЗА ДОКТОРСКАТА ДИСЕРТАЦИЯ

НА МИЛЕНА ЛЕВУНЛИЕВА НА ТЕМА

„ПОНЯТИЙНОТО ПОЛЕ *ВОДА/ТЕЧНОСТИ*

КАТО ИЗТОЧНИК НА ОНТОЛОГИЧНИ

МЕТАФОРИ В АНГЛИЙСКИ И БЪЛГАРСКИ

Представената за разглеждане дисертация е един солиден труд, обхващащ 257 стр. + приложения. Изходната позиция на авторката се базира на убеждението, че метафората представлява по-скоро иманентна черта на езика и начина на мислене, отколкото езикова декорация или концентриран изказ, отразяващ комплекс от индивидуални асоциации. Нейното виждане е свързано с един сравнително нов в езикознанието подход към метафората, който, както личи още от заглавието на труда и буквално от първите думи в него, има когнитивна насоченост. Едва ли са нужни доказателства, че в съзнанието на всеки съвременен езиковед метафората се свързва преди всичко с името на Джордж Лейкф. Но само запознатите по-основно с тази проблематика знаят добре, какъв сложен път преминава науката за езика, докато стигне до някои убеждения, които сега ни се струват напълно естествени и едва ли не общоизвестни.

Такава осведоменост проявява и М. Левунлиева, като проследява изследването на интересуващия я предмет от времето на Аристотел до наши дни. Многообразието на лексемите, играещи ролята на семантичен център в различните метафори, ѝ дава правото да минимализира обекта на своето изследване, като го свежда до семантичното поле *вода / течности*.

Това е вече добър признак, че авторката поема задължението да анализира задълбочено и подробно материала; това е и признак, че тя работи по един модерен начин, който изисква клъстърна характеристика на обекта; прилагането на клъстърна характеристика, от своя страна, е също много съвременна процедура, свързана с процеса на проблематизацията на научните обекти, с превръщането им в предмети и, както е прието да се казва в когнитивистиката, с по-нататъшното им превръщане в проблематизирани научни сюжети.

Аз не случайно употребих по-горе термина *семантично* (а не *концептуално*, *понятийно*) поле. Именно при процесуалната проблематизация на научните обекти и превръщането им отначало в предмети, а после в сюжети, се наблюдава първоначално използване на семантичните полета като сигнали и доказателства за наличието на концептуални формации. Връщам се към думите на авторката още от началото на труда – там тя заявява, че обект на изследването са концептуалните метафори, базирани на полето *вода / течности* в двата езика и – което в случая е особено важно! – на начините, по които тези метафори въздействат на езиковото съзнание на говорещите, а така също на взаимозависимостта между културата и опита в концептуалната метафорична мотивация.

Целите на труда са обвързани с когнитивната ориентация на описанието: лингвистичните метафори са подложени на когнитивно-семантичен анализ; уточняват се лингвистичните фактори, които пораждат разликите в понятийната организация на двата езика, като при това се проследява отражението им в концептуалните метафори, при което методиката се разслоява по един своеобразен начин – на равнище *дума* разликите се приписват на семантичната структура на лексемите и се обсъжда транспозицията на семантичните отношения в метафоричните понятийни пространства; обсъжда се също специализацията на дериватологичните модели за изразяване на специфично метафорично значение. На равнище *фразеологична единица* изследваните разлики между двата езика се обвързват както със синтактичните характеристики и семантичната и културна мотивация на метафоричните изрази, така и с взаимодействието им с осигурената от опита база. Взаимозависимостта между характерните за двата езика начини за кодиране на абстракции по метафоричен път са представени от ракурса на културното и историческото минало на своите носители.

Без да изброявам по-подробно подзадачите, произтичащи от поставените в работата цели, мисля, че вече показах, колко сложни и разнохарактерни са те. Затова обясним е стремежът на г-жа Левунлиева да използва семасиологичен подход към материала, движейки се в когнитивни рамки. Тя се докосва и до процедури, свързани със структурното и функционално моделиране за изясняване на съотношението в триадата *форма - значение – функция* при метафоричните изкази. Като допълнение към когнитивно-семантичната интерпретация на лингвистичния материал тя добавя процедурата за изясняване на семантичните роли и твърди, че дедуктивният метод на работа облекчава изясняването на природата на семантичната и емпиричната мотивация на метафоричните изрази.

С риск да изпадна в противоречие със самата себе си бих казала, че това са твърде много и твърде различни методики за работа с един и същ

материал. Продължавам да твърдя, че един кльстърен, холистичен подход е съвременен и нужен. Но в случая нещата ми се виждат малко предозирани. В наукознанието е прието мнението, че в определена степен обектът може да постулира метода на изследване, но тук, струва ми се, дисертантката в определени моменти се е подчинила доста осезаемо на априорно известните характеристики на обекта. Във връзка с казаното, разбира се, трябва да призная, че като всеки читател, и аз си представям, как аз бих разработила същата тема и си отговарям, че бих използвала поредуциран брой подходи. Право на авторката, обаче, е да реши този въпрос посвоему. Но самият факт, че на места в изложението тя се стреми да мотивира допълнително методологичната си позиция, ме кара да мисля, че и тя е имала известни колебания в тази област. Това в никакъв сручай не омаловажава направеното в труда, а то съвсем не е малко.

Дисертацията е изградена стройно и логично и предлага възможност за аналитично представяне в хронологичен ред, чрез постъпателен обзор, преминаващ от глава към глава. След внимателно прочитане и препрочитане на места на труда стигнах до извода, че той излиза от рамките на трафаретните изследвания, подходящи за такова представяне. Затова частично ще следвам разгръщането на изложението, но в същото време ще си позволя едно по-свободно движение по текста, което, струва ми се, ми позволява да проследя и очертая по-добре най-ценното в него – теоретичната основа и аргументативната структура.

Уводът на труда е едно систематизирано изложение на виждането за обекта и предмета на изследването, на целите и задачите му, а така също на методите и процедурите на предложения анализ.

Първа глава, посветена на историята на въпроса за изучаването на метафората, има информационна ценност. Развитието на лингвистичните идеи в областта на метафората са показани в тяхната спираловидна еволюция и са обвързани с редица логически и философски подходи, които правят по-обозрима както менталната, така и културологичната същност на онтологичната метафора. Втора глава е посветена на окончателното изясняване и очертаване на концептуалната рамка на дисертацията и оттук нататък следващите глави третира по-конкретните въпроси за митологемата *вода*, за понятийното пространство *вода / течности* и за метафоричното структуриране на вътрешната реалност чрез него (терминът *вътрешна реалност* *internal reality* е синоним на онова, което ние обикновено наричаме *вътрешен свят*), на взаимодействието между външната и вътрешната реалност (пак чрез същото понятийно пространство), на ролята на метафората в контекстуализацията на изследваните две реалности и на ролята на течните метафори в социалната действителност.

Авторката се е заела с разработката на въпрос, по който в съвременната лингвистика се водят много спорове и се изказват мнения,

които трудно биха могли да се съгласуват помежду си. Става дума за ролята на културата в метафоричното структуриране на абстрактните понятия и за определящите го фактори.

М. Левунлиева тръгва по един труден път, свързан с отказа ѝ да спазва ономасиологичната посока в когнитивната рамка, която все още се приема от редица изследователи за основна и която предписва в изходната процедура използването на едно абстрактно понятийно пространство и поставя задачата за очертаване на неговата семантична репрезентация. Тъй като аз принадлежа към езиковедите, които са склонни да прокарат доста строго очертана граница между когнитивното и ономасиологичното начало в изследванията, споделям напълно убежденията на авторката в тази област. В труда, базиран на богат английски и български корпус, се изхожда от конкретното поле, играещо ролята на източник на метафорични проекции. На пръв поглед може да възникне впечатлението, че тук има известно противоречие между авторовите твърдения за дедукцията и този индуктивен момент. Но това е само видимост. Подходът, приет в дисертацията, дава възможност да се обхванат всички абстрактни понятия, конструирани чрез споменатото поле. Следователно, тук индукцията не е доминиращо начало в изследователската процедура, а само фактор, осигуряващ пълнота в представянето на обхвата на обекта до началото на процедурата за неговата предметизация.

Важен момент в концепцията на авторката е повлияното от Лейкъф и Джонсън разбиране за системния характер на метафоричното конструирание и по-точно за структурната природа на концептуалните метафори. А това вече е чисто дедуктивна поанта. Тук трябва да се подчертае, че Левунлиева третира като вид концептуална метафора и онтологичната метафора, която опосредства връзката между идеалната реалност и материалната действителност. Това от една страна. От друга – много важно е да се отбележи, че абстрактните понятия се определят като структурирани метафорично. Всъщност този втори момент беше отбелязан малко по-горе, но намерих за необходимо да го повтора, за да подчертая каузалната му връзка с предишната теза.

Концептуалната рамка на изследването е добре очертана. Особено ценя въведените в нея теоретични методологически лимитации, които обосновават и лимитациите на изследвания корпус.

Съвсем основателно е въведено наблюдението на връзката на метафоризацията със съответните митологеми. Особен интерес представлява разглеждането на народния (фолклорния) модел на човешкото тяло и на ролята му за концептуализацията на редица абстракции.

Още по-интересно и сполучливо е разработена частта, в която се разглежда метафоричното структуриране на така наречената вътрешна реалност или вътрешен свят на човека (мислене, интелект, разбиране,

емоции и т.н.). Там също не е подмината митологичната основа на метафоризацията.

От споменатите разсъждения логично произтича разглеждането и на метафоричното езиково структуриране на взаимодействието между външния и вътрешния свят на човека и преди всичко на личностните връзки и отношения. Това задължава авторката да разгледа метафорите в процеса на комуникацията. Във връзка с това ми се иска да отбележа един силен момент – подчертаването на метонимичната база на метафорите, свързани с названията на течности.

От погледа на дисертантката не е отбегнала и ролята на метафорите при контекстуализацията на външния и вътрешния свят – става въпрос за глава б., заслужаваща много висока оценка; там е отделено специално внимание на структурата и микрополетата на функционално-семантичното поле на метафорите, съдържащи наименования на течности. Всичко това води до изясняването на редица основни характеристики на концептуалната картина на света.

Запозната с разработките на много автори, г-жа Левонлиева не „слепва“ механично техните възгледи. Напротив, тя изказва съвсем определено личната си позиция. Достатъчно е да напомня, че дори и след Лейкфъф тя съвсем не върви в рамките на безрезервното приемане на концепцията му. Работата се отличава със самостоятелност и ясност на мисълта. По този модел могат да се разглеждат и редица други метафоризирани формации в различните езици.

Като всеки голям и сериозен труд и тази дисертация има отделни слабости. Някои от тях могат да бъдат подминати, но други трябва да бъдат отбелязани. Това, което ще направи впечатление на всеки, който е работил със семантични полета, е липсата в библиографията на трудовете на В. Порциг и Йост Трир – създателите на теорията на семантичните полета. В изследваната област всичко започва от тези двама немски учени, тангиращи към неохумболтианското направление. Редица положения, намерили отражение в работата и цитирани като мисли на други учени, са всъщност за пръв път изказани от тях. Самият факт на разделянето на литературата в библиографията на англоезична и на литература на български и руски език е малко смущаващ – не може да се говори за семантични полета без представянето на най-важната школа в тази област – немската; съзателят на теорията за понятийните категории Ото Йесперсен присъства в библиографията, но неговата *Философия на граматиката*, където за пръв път е въведен терминът *понятийна категория*, преименуван от повечето англоезични учени в *криптотип*, по мое мнение би трябвало да бъде представена по-убедително. А щом има литература на руски език, там трябва да присъства непременно И. И. Мещанинов с книгата *Части речи и члены предложения*, в която е

предложен руски вариант на Йесперсеновата концепция за понятийните категории.

И без направените тук предложения за добавки работата има достатъчно достойнства, за да бъде призната за завършен труд, изработен високо професионално и компетентно.

При обсъждането на труда предложих на авторката да направи някои корекции и допълнения и със задоволство констатирам, че тя е приела част от моите предложения. Отбелязвам този факт не от авторско самолюбие, а с цел да подчертая, че г-жа Левунлиева умее да се вслушва в критиката и е отворена за научен диалог – качества, абсолютно необходими на един все още начинаещ изследовател.

Като нарекох авторката начинаещ изследовател, искам да подчертая, че това определение е свързано само с факта, че тя се явява на защита на докторат, т.е. на първия сериозен изпит в началото на творческата кариера на един научен работник. Но нейното изследване има качества, далеч надхвърлящи изискванията към една докторска дисертация. Това се проявява в подхода към избраната тема – изходната позиция на изследователката е свързана с отчитане на прототипните характеристики на понятийното пространство, прието за източник на образуване и структуриране на други понятийни пространства. Предложеният от нея модел на анализ е по същество когнитивен, но той включва, освен понятийните пространства, семантичните, а така също функционално-семантичните полета. Така той си остава когнитивен по характер, тъй като когнитивните модели, както и самите когнитивни структури са многопластови и обикновено се приемат за мрежести. Но в същото време включването на семантични и функционално-семантични същности създава комфорт за изследване на факти от езиковата структура, които имат в реализацията си линеен характер. Споменатият комфорт е свързан не само с наблюдението на отделни езикови конфигурации, но и с възможността за проникване в същността на концептуалната метафора и концептуалната метонимия по каналите на езиковите категории от различни равнища – семантично, морфологично, синтактично. А ако си спомним известното твърдение на В. А. Звегинцев, че нито една езикова категория не може да бъде определена точно без преминаване към съседните на местоположението ѝ езикови равнища, ще се убедим още веднъж, че авторката на труда е на принципиално прав път при изграждането на своя аналитичен когнитивен модел. Нещо повече, този модел би могъл да се използва и за други изследвания, свързани с културната мотивация на метафоричното значение.

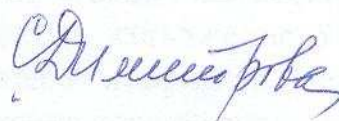
След като нееднократно отбелязах теоретичната тежест и значимост на изследването, бих искала с няколко думи да напомня и за онзи изключително прецизен лингвистичен анализ на конкретния материал, който ни убеждава, че езиковата система има свойството да адаптира

етапите на процеса метафоризация и – което е много точно! – да ги хармонизира с езиковата икономия. М. Левунлиева сполучливо подбира групите глаголи в български и английски, чиито характеристики разкриват механизма на формалното кодиране на понятията от определен вид метафора. Специално трябва да отбележа вниманието ѝ към ергативните глаголи в английския език, защото ергативността стана напоследък една от многоаспектно разработваните езиковедски теми във връзка с осъзнаването на важноста на по-общата тема за топикализацията и за разбирането ѝ като един от механизмите за осъществяване на връзката между онтологичните дълбинни структури и повърхнинните им реализации на ниво изречение. И още нещо. При преобладаващите в наше време чисто синхронни изследвания в дисертацията се срещаме с доближаване на техните резултати до данните на диахроничните исторически изследвания, което хвърля светлина върху митологичните следи в метафоричната концептуализация. Лично на мен този момент ми се струва особено ценен, защото виждам в него потвърждение на тезата си, че езикът отдавна не е предмет само на една наука.

За дисертацията на г-жа М. Левунлиева би могло да се говори още много не само по засегнатите тук въпроси, но и по аспектите, които поради ограничените рамки на рецензията остават неререферирани. Но и изложеното дотук е достатъчно да ни убеди, че се разглежда един много сериозен лингвистичен труд с когнитивна ориентация, полезен както в теоретично отношение, така и за практиката на преподаването и на двата разглеждани езика в качеството им на чужд и роден. Убедена съм, че дисертацията трябва да бъде публикувана, защото има всички качества на интересна и оригинална монография. Тя отговаря на всички изисквания, предявявани към докторските дисертации, и в много отношения излиза далеч извън рамките на така наречения малък докторат.

В резултат на всичко казано си позволявам да се обърна към членовете на почитаемото Жури с молба да прецени по достойнство разглежданата дисертация и да гласува с положителен вот за присъждане на научната и образователна степен ДОКТОР на съискателката Милена Димитрова Левунлиева.

Подпис:

(Проф., д.ф.н. Стефана Димитрова)

София, 15.05.2011.